

KRYSTYNA SZELĄGOWSKA

Uniwersytet w Białymstoku
ORCID: 0000-0002-5195-044X
k.szelagowska@uwb.edu.pl

OLIMP LEŻY W SKANDYNAWII, CZYLI O ZAWŁASZCZENIU ŚWIATA MITÓW GRECKICH PRZEZ XVI- I XVII-WIECZNE PISARSTWO SKANDYNAWSKIE

ABSTRACT. Szelągowska Krystyna, *Olimp leży w Skandynawii, czyli o zawłaszczeniu świata mitów greckich przez XVI- i XVII-wieczne pisarstwo skandynawskie* (Olympus lies in Scandinavia – how the early modern 16th- and 17th-century Scandinavian writers appropriated the world of Greek myths).

The classical heritage played a significant role in early modern historical writing, shaping both the message and the narrative form. The inclusion of Greek myths served as a means to support the vision of a glorious past, thereby weaving national history into the broader tapestry of world history. In Scandinavian literature, four mythical stories were particularly influential: those of the Hyperboreans, the Cimmerians, Atlantis, and Odysseus's travels. Central to this new interpretation was the effort to locate ancient sites and figures within Scandinavian territory.

Keywords: Johan Bureus; Oluf Rudbeck; Jonas Ramus; Atlantis; Hyperboreans; Odysseus; Gothicism; Early Modern historiography

Mity oraz historie greckie, zwłaszcza te najbardziej znane i popularne, występują w różnych formach w piśmiennictwie europejskim od czasów antyku – były bardzo częstym elementem konstruowania *origo gentis*, np. trojańskie pochodzenie narodów i dynastii eksploatowane było na różne sposoby¹. W epoce wczesnonowożytnej pod wpływem renesansu zjawisko to się nasiliło, stając się jednocześnie elementem budowania tożsamości narodowej, kulturowej i politycznej. Odwołania do dorobku starożytnych, w tym do mitografii, stały się nieodzownym zabiegiem konstruowania odpowiednio godnej przeszłości, genezy dynastii, państwa i wspólnoty. Zwłaszcza było to ważne w odniesieniu do ludów, które nie weszły w skład Cesarstwa Rzymskiego, a swoich źródeł upatrywały w narodowej, pogańskiej, wedle starożytnej terminologii „barbarzyńskiej” przeszłości. Dla pełnej legitymizacji wymagały powiązania z historią powszechną, czyli dziejami ludzkości opisanymi w Biblii oraz dziełach pisarzy antycznych.

¹Zob. np. Pysiak 2004.

Mity greckie, traktowane mniej lub bardziej konsekwentnie jak opowieści nie fikcyjne, ale historyczne, odnoszące się do najdawniejszej przeszłości, stały się ważnym elementem w tej konstrukcji². Jednocześnie, piszący dzieje swych narodów na północy Europy uczeni, bezustannie stykali się u starożytnych z informacjami – nazwami, opisami geografii i fenomenów natury swego regionu – w żaden sposób niepasującymi do znanych z autopsji realiów oraz z ujęciem sprzecznym z tym, co można było wyczytać w rodzimym, średniowiecznym piśmiennictwie. Musieli często, acz wybiórczo, kwestionować niepodważalne w oczach humanistów autorytety, tłumacząc błędy niewiedzą i spowodowanymi upływem czasu przeinaczeniami³. Widać tu charakterystyczną dla epoki baroku skłonność do sprzeczności: starożytne teksty funkcjonują jako autorytet, ale zarazem twierdzi się, że są pełne pomyłek, wypaczających opisy północnej Europy. Takie podejście skłaniało też do kolejnego kroku – zaproponowania innej historii regionu, a czasem wręcz alternatywnej historii ludzkości.

W odniesieniu do Skandynawii zjawisko to funkcjonuje bardzo podobnie. Ówczesna polityczna organizacja regionu ukazywała dwa potężne państwa – Danię oraz funkcjonującą od 1523 roku jako suwerenne państwo pod panowaniem Wazów Szwecję. Duńska monarchia, w której od połowy XV wieku rządziła dynastia Oldenburgów, obejmowała na początku XVII wieku tereny nie tylko Danii właściwej (Półwysep Jutlandzki, Zelandia i okoliczne wyspy oraz Bornholm i Gotlandia), ale też Norwegię, Wyspy Owcze, Islandię, Grenlandię, oraz prowincje w południowej części Półwyspu Skandynawskiego, przede wszystkim Skanię. Te tereny, wraz z Gotlandią i krainami na pograniczu norwesko-szwedzkim, Oldenburgowie utracili wskutek serii przegranych wojen ze Szwecją (1643–1660). Oznaczało to jednocześnie, że Dania została pozbawiona pozycji hegemonu w regionie, przede wszystkim na Morzu Bałtyckim. Wojenne klęski ujawniły postępujący upadek wewnętrzny systemu rządów szlachty, który skutkował ostatecznie wprowadzeniem absolutyzmu królewskiego w roku 1660.

Rywal i wróg numer jeden, Szwecja pod rządami Wazów (w skład monarchii wchodziła też od czasów średniowiecza Finlandia) przeżywała natomiast swój okres mocarstwowy (*stormaktstiden*, 1609–1720), charakteryzujący się udaną ekspansją terytorialną kosztem nie tylko Danii, ale i Rzeczypospolitej oraz

² Kelley 2010: 233; Grafton 1990: 30; Bietenholz 1994: 196; Orzeł 2019: 723.

³ Z poglądem Arnoldo Momigliano, że do końca XVII wieku autorytet starożytnych uczonych nie był kwestionowany polemizuje Neville (2019: 81–82), przytaczając charakterystyczny *passus* z Sebastiana Münstera.

Marcin Kromer (1512–1589) tłumaczył (*Martini Cromeri de origine et rebus gestis Polonorum libri XXX...*, 8) błędne informacje antycznych uczonych odległością geograficzną i tym, że musieli polegać na ustnych relacjach. Anttila (2014: 72) w taki sam sposób tłumaczy koncepcje Bureausa, a tezę tę podchwytuje polski badacz Piotr Kochanek (2023b). O słabej orientacji starożytnych w sprawach Północy wspominał duński uczyony Ole Worm (1588–1654), zob. Worm, *Fortale til Læseren in Snorre Sturlessøns Norske kongers...* (niepaginowane).

szybką, imponującą modernizacją państwa, skutkiem czego monarchia stała się jednym z najnowocześniejszych państw Europy⁴.

W owym czasie Norwegia, jak wspomniano, nie była odrębnym państwem, tylko częścią monarchii duńskiej. Położony na peryferiach kraj był słabo rozwinięty, z niewielką liczbą ludności. Struktura oświatowa opierała się na czterech (od 2 połowy XVII wieku pięciu) szkołach katedralnych, pierwsza drukarnia powstała w latach 40 XVII wieku, a na własny uniwersytet Norwegowie musieli czekać do początków XIX wieku⁵.

Rywalizacja i wrogość monarchii Oldenburgów i Wazów objawiały się też na płaszczyźnie kulturowej. Podobne cele prowadziły do podobnych problemów, w rezultacie generując analogiczne zjawiska nie tylko w piśmiennictwie epoki, ale też w działaniach władz państwowych. Elementem modernizacji państwa stało się dążenie do instytucjonalizacji badań historycznych. W drugiej połowie XVI w. władze duńskie, dążąc do stworzenia nowoczesnej, oficjalnej syntezy historii Danii, stopniowo budowały instytucję królewskiego historiografa, która ostatecznie zmaterializowała się w nominacji uczonego Nielsa Kraga (1550–1602) w roku 1594⁶. W Szwecji taka instytucja, też faktycznie funkcjonująca w XVI wieku, została sformalizowana później, ale przez długi czas był to po prostu tytuł, który wiązał się z obowiązkiem pisania dzieł historycznych. W 1618 roku otrzymał go niderlandzki uczony Daniel Hensius (1580–1655), ale nie ma śladu po jakichkolwiek jego pracach. Za pierwszego aktywnego historiografa uważa się Aegidiusa Girsę (zm. 1639), któremu Gustaw Adolf (1594–1632, panowanie od 1611) polecił napisanie kronik panowania królów z dynastii Wazów. Stanowisko zostało sformalizowane ok. roku 1640, kiedy to w 1642 roku jako królewski historiograf został wymieniony w dokumentach Johannes Messenius⁷, a pod koniec dekady – Johannes Loccenius (1598–1677). Nadal jednak *rikshistoriograf* był raczej tytułem niż instytucją.

Nieco inaczej było z działaniami związanymi z realizacją programu badań antykwarycznych. Wielkie przedsięwzięcie gromadzenia rodzimych „starożytności” zainicjował w Danii król Chrystian IV (1577–1648, panowanie od 1588/1596) w latach 20. XVII wieku. Zgromadzone inskrypcje runiczne pochodzące z Norwegii i Danii zostały opublikowane w wielkim dziele Ole Worma

⁴O nowożytnej historii państw skandynawskich w języku polskim można przeczytać m.in. w: Małłek 2019, Szelałowska 2011, Czapliński 1982. Na temat historii kultury zob. Ciesielski 2016.

⁵Szelałowska 1981: 161–162, 175.

⁶Więcej na ten temat: Szelałowska 2024.

⁷Johannes Messenius (1579–1636) – szwedzki historyk, profesor, dramatopisarz, absolwent, potem nauczyciel w kolegium jezuickim w Braniewie. Wiele lat spędził w Polsce, gdzie utrzymywał kontakty z szwedzkimi emigrantami, zwolennikami Zygmunta III Wazy. W 1609 roku wrócił do Szwecji i został profesorem prawa na Uniwersytecie w Uppsali. Stale podejrzewany o konspiracyjne kontakty z katolikami, oskarżony o zdradę został ostatecznie osadzony w twierdzy Kajaneborg w Finlandii (1616), gdzie spędził 20 lat.

Monumenta Danica (1643)⁸. W tym czasie taką działalność prowadził w Szwecji Johannes Bureus⁹, choć na znacznie mniejszą skalę. Wsparcie otrzymał od króla Gustawa II Adolfa, który ostatecznie w 1630 r. zdecydował o powierzeniu mu funkcji antykwariusza królewskiego (*riksantikvarien*). Powołano też zespół do pomocy Bureusowi, a król oficjalnie polecił podjąć zakrojone na szeroką skalę badania antykwaryczne. Następcą Bureusa (1648) był Georg Stiernhielm (1586–1672), znany przede wszystkim z prac literackich.

W nową fazę projekt tworzenia urzędu poświęconego badaniom antykwarycznym w Szwecji wszedł w latach 60. XVII wieku, w czasach regencji za małoletności Karola XI (1655–1697, panowanie od 1660/1672) i dzięki aktywnemu mecenatowi kanclerza Magnusa Gabriela De la Gardie¹⁰. W 1666 roku został wydany dekret zawierający pionierskie w skali Europy prawo „ochrony zabytków”, zakazujące burzenia i rozbierania różnych zabytkowych obiektów, uznanych za własność Korony. Wkrótce potem (1667) powołano do życia kolegium antykwaryczne (*antikvitetskollegium*), którym zarządzali najwięksi tego czasu historycy szwedzcy: Georg Stiernhielm, Johannes Loccenius, Johannes Schefferus (1621–1679), Olof Verelius (1618–1682) oraz Johan Hadorph (1630–1693)¹¹.

W Danii nie doszło do stworzenia w XVII wieku analogicznych instytucji. Ale ich funkcje spełniały dwie inne. Przede wszystkim słynny gabinet osobliwości Ole Worma (*Museum Wormianum*) oraz nieco późniejsza Kunstkamera króla Fryderyka III (1609–1670, panowanie od 1648), założona ok. 1650 roku, w skład której weszły też zbiory Ole Worma, zakupione przez króla po śmierci uczonego¹². Król, podobnie jak jego następca Chrystian V (1646–1699, panowanie od 1670), był bardzo zainteresowany gromadzeniem islandzkich rękopisów średniowiecznych i wskutek tego, wiele z nich trafiło do Kopenhagi, do zbiorów Uniwersytetu Kopenhaskiego, gdzie niestety spłonęły w pożarze miasta w 1728 roku.

Tym samym możemy mówić o dużym podobieństwie polityki historycznej obu państw, ale też o licznych analogiach w piśmiennictwie, zarówno jeśli chodzi o treść, jak i formę i poziom warsztatu. Mamy z tym do czynienia także w odniesieniu do recepcji starożytnej mitologii. Wzmianki i czerpanie argumentów

⁸ Właściwie: *Danicorum monumentorum libri sex: e spissis antiquitatum tenebris et in Dania ac Norvegia extantibus rudibus eruti*.

⁹ Johan Bure (1568–1652) – szwedzki historyk, filozof, językoznawca, pionier badań antykwarycznych i studiów nad runami, który zainicjował wielką akcję zbierania inskrypcji runicznych. Pisał prace o gramatyce języka szwedzkiego i prowadził badania genealogiczne. Był nauczycielem Gustawa II Adolfa. Jako pierwszy objął nowo utworzone urzędy królewskiego antykwariusza (1630) i królewskiego bibliotekarza.

¹⁰ Magnus Gabriel De la Gardie (1622–1686) – szwedzki arystokrata, najpotężniejszy i najbogatszy dygnitarz w monarchii w II połowie XVII wieku, mecenas nauki i sztuki.

¹¹ Lindroth 1975: 243–249; Cieślak 2016: 410; o badaniach antykwarycznych w Szwecji XVII-wiecznej zob. Widenberg 2006.

¹² Gundelstrup 1991: XV.

z tekstów antycznych autorów, w tym tych, opisujących mitologiczne wątki, występują często i niemal we wszystkich pracach dotyczących zamierzczej przeszłości, ale skupić należy się na tych, których głównym celem i tematem było zaadaptowanie mitów i włączenie ich do narodowej historii. W duńskich, szwedzkich oraz norweskich pracach pojawiły się w stuleciach XVI i XVII, w chronologicznym ujęciu, następujące opowieści mitologiczne: mit o Kimmeryjczykach, Hiperborejczykach, Atlantydzie oraz Odysie.

MIT O KIMMERYJCZYKACH

Wzmiankowany przez Homera lud zamieszkiwał krańce świata, gdzie (w przekładzie Jana Parandowskiego) „nie docierają promienie świetlistego słońca”¹³, a w tłumaczeniu Lucjana Siemieńskiego:

Tak to dotarłszy do samych Oceanu krańcy,
Widzim kraj. Kimmeryjczycy siedzą w nim mieszkańcy,
Którzy w mgłę i ciemnicy brodzą ustawicznej (Odyseja XI, 13–15).

Ta informacja została wykorzystana przez duńskiego poetę Hansa Christoffersena Lyschandera¹⁴, który w napisanej w 1580 roku rozprawie (wydana drukiem w 1642 r.)¹⁵ postanowił dostarczyć nowych argumentów na identyfikację plemienia Cymbrów, atakującego wraz z Teutonami Rzym pod koniec II wieku p.n.e. Plutarch podawał, że według niektórych autorów (sam był sceptyczny) Homerowi Kimmeryjczycy mieli być tożsami z Cymbami, należało więc określić, gdzie dokładnie ich kraina się znajdowała. Lyschander wziął pod lupę pochodzenie geograficznej nazwy Himmerland, czyli krainy na półwyspie w północno-wschodniej Jutlandii, nad fiordem Lim. Zdaniem autora nazwa ta przyjęła w łacinie formę Kimmeria, czyli odnosiła się właśnie do Kimmeryjczyków, tożsamy z Cymbami, co oznaczało, że mieszkańców Jutlandii należy uznać za potomków tego plemienia. Cymbrowie wywodzili się z północno-wschodniej Jutlandii, a więc byli tożsami z Jutlandczykami¹⁶. Te rozważania wpisywały się w popularną w XVI-wiecznej historiografii duńskiej tendencję do uzupełnienia podstawowej i wciąż obowiązującej wersji historii Danii zaproponowanej przez XII-wiecznego kronikarza Sakso Gramatyka. Miała ona nie tylko tę oczywistą wadę, że nie opisywała dziejów Danii okresu późniejszego, ale, co gorsza,

¹³ Homer, *Odyseja*..., 169.

¹⁴ Hans Christoffersen Lyschander (1556–1581) – przedwcześnie zmarły duński poeta piszący po łacinie, starszy brat Clausa Lyschandera, królewskiego historiografii Chrystiana IV.

¹⁵ Aventinus, Lyskander, *Antiquitatum Danicarum Sermones XVI, ex Bojaricæ historiae Johannis Aventini libro primo selecti*...

¹⁶ Vinilandicus 2012: 14–15.

rozpocząła opowieść od eponima, króla Dana. Innymi słowy, brakowało początku... Historycy XVI-wieczni podjęli więc starania, by te braki zniwelować.

Ale choć istniała dość powszechna zgoda, że Półwysep Jutlandzki należy, zgodnie z wieloma wypowiedziami starożytnych, utożsamiać z plemieniem Cymbrów (jako że powszechnie używali nazwy Półwysep Cymbryjski na oznaczenie duńskiej krainy), to umiejscowienie tam Kimmerii było autorskim wkładem Lyschandera. Z tego naigrawa się XVII-wieczny szwedzki uczony, o którym będzie jeszcze mowa, Oluf Rudbeck – jak kraina wiecznego mroku miała by pasować do sielskich pól Jutlandii, gdzie w blasku słońca rosną wszelakie zboża? Ziemie Kimmeryjczyków należy więc przesunąć i kojarzyć raczej z daleką północą Półwyspu Skandynawskiego. Także inni pisarze, tak duńscy, jak i norwescy do takiej identyfikacji Kimmerii odnosili się sceptycznie.

Niemniej jednak utożsamianie Cymbrów z Kimmeryjczykami, a następnie Cymbrów z Duńczykami pozostało trwałym elementem w twórczości tej epoki w Danii. Nowych argumentów dostarczyły badania lingwistyczne w XIX wieku – Jacob Grimm twierdził, że występująca w językach indoeuropejskich głoska „k” w germańskim obszarze językowym zamieniła się na „h”. Dziś wielu badaczy zgadza się, że północna Jutlandia mogła być kolebką Cymbrów, choć nie potwierdziły tego jeszcze wykopaliska archeologiczne¹⁷.

MIT O HIPERBOREJCZYKACH

Hiperborea, kraina „Nadpółnocy” była wedle mitologii oraz pisarzy antycznych krainą wiecznej szczęśliwości, nieśmiertelnych ludzi, czcicieli Apolla. Cechowała ich wysoka kultura oraz poziom moralny¹⁸. Ponieważ co do konkretnej lokalizacji Hiperborei istniały dziesiątki teorii, zarówno antycznych, jak i współczesnych, XVII-wieczni pisarze mogli dowolnie mit interpretować, a ściślej, wiązać krainę szczęścia i wiedzy z własnym krajem.

Wśród tych interpretacji niemało wskazywało na Skandynawię, np. tak wynikało z pracy geografa Abrahama Orteliusa z 2 połowy XVI wieku¹⁹. Pomysł został podchwycony przez szwedzkich uczonych.

Ogólnikowe powiązanie znalazło się w historii królów gockich Johannes Magnusa, sztandarowej pracy nie tylko gotycyzmu²⁰, ale szwedzkiej historiografii nowożytnej w ogóle, oraz w *Historii ludów Północy*²¹ jego brata Olaus²². Dla

¹⁷ Vinilandicus 2012: 15.

¹⁸ Kochanek 2023a: 67–68.

¹⁹ Nordström 1934: 111; Kochanek 2023b: 16–17.

²⁰ Johannes 1558.

²¹ Olaus 1555.

²² Johannes Magnus (1488–1544) – ostatni czynny katolicki arcybiskup Szwecji (od 1523). Jego młodszym bratem był Olaus Magnus (1490–1557), duchowny katolicki. Od 1526 roku obaj

tych autorów jednak ważniejszym dowodem na poziom cywilizacyjny przodków było świadectwo runów, które uważali za pismo znacznie starsze od hebrajskiego i greckiego²³. Nawiązywał do opowieści o Hiperborei także Johannes Messenius w swej pracy *Scondia Illustrata*, wydanej drukiem jednak dopiero pośmiertnie, w latach 1700–1705. Autor wzmiankował, że mieszkańcy Scondii, czyli Skandynawii, uczestniczyli, a nawet zainicjowali kult Apolla na Delos²⁴.

Największą wszelako rolę odegrał Johannes Thomae Agrivillensis Bureus (łacińska forma imienia i nazwiska Johan Thomasson Bure z Åkerby), czyli w codziennym szwedzkim Johan Bure, wspomniany już wyżej antykwariusz Gustawa Adolfa.

W nieopublikowanej pracy *Antiquitates Scanzianae* Bureus analizował opowieść przekazaną przez Diodora Sycylijskiego. Uczony szwedzki uznał, że opisany lud zamieszkiwał Szwecję, co oznaczało, że w zamierzchłej przeszłości to właśnie Szwedzi, pod mianem Hiperborejczyków stali się nauczycielami Greków. Przekazali im wszelką wiedzę – naukę, kulturę a także wiedzę o bogach. Opisana przez XI-wiecznego kronikarza Adama z Bremy świątynia Odyna w Uppsali miała być tożsama z świątynią Appolina²⁵.

Koncepcje te rozwinął poeta Georg Stiernhielm²⁶ (1598–1672), w dwóch wydanych pośmiertnie dziełach: *De hyperboreis* (1685) i *De Othino* (1763). Autor podkreślał, że Odyn jest tożsamy z Apollem, przy czym ważnym elementem teorii było przeświadczenie, że nie jest to ten sam Odyn, którego opisuje Sakso Gramatyk. Istniało zatem dwóch Odynów – najwyższy Bóg (czyli Apollo) oraz przywódca Asów, założyciel państw skandynawskich, o którym pisali autorzy średniowiecznych sag. W drugiej połowie wieku zasłużony badacz sag, Oluf Verelius (1618–1682) kontynuował te prace, dostrzegając potwierdzenie teorii w staronordyckiej literaturze²⁷, i to on przekazał tę wizję swojemu przyjacielowi Olufowi Rudbeckowi²⁸.

przebywali na uchodźstwie, początkowo w Gdańsku, w 1537 wyjechali do Rzymu, gdzie zostali do końca życia, poświęcając się pracy naukowej.

²³ Skovgaard-Petersen 2012: 453; Olaus 1555: 57.

²⁴ Kochanek 2023b: 19.

²⁵ Svennung 1967: 86; Kochanek 2023a: 161–162.

²⁶ Georg Stiernhielm (1598–1672) – uczony polihistor, poeta, urzędnik. Wkładem w rozwój gotyczmu był jego pogląd, że język szwedzki jest najstarszym językiem świata. Odegrał ważną rolę w tworzeniu szwedzkiego języka literackiego. Był autorem klasycyzującego i dydaktycznego poematu *Herkules*.

²⁷ Nordström 1934: 131.

²⁸ Oluf Rudbeck (1630–1702) – uczony polihistor, z wykształcenia lekarz i biolog. Zasłynął (obok duńskiego uczonego Thomasa Bartholina st.) odkryciem układu limfatycznego, badaniami krwioobiegu w ciele człowieka, rozwijającymi teorie Williama Harveya oraz studiami nad anatomią. Był profesorem Uniwersytetu w Uppsali, gdzie założył ogród botaniczny, architektem (także budowniczym systemów fortyfikacyjnych), archeologiem, astronomem i wreszcie historykiem. Jako „komisarz do spraw zasobów naturalnych” założył w Uppsali modelową manufakturę.

MIT O ATLANTYDZIE

Na pomysł poszukiwania Atlantydy na terenie Skandynawii Rudbeck wpadł, jak sam pisze we wstępie do swojej książki, kiedy właśnie Oluf Verelius, pracujący nad wydaniem sagi o Hervarach, poprosił go o opracowanie map, obrazujących środowisko geograficzne, w którym zdarzenia sagi się rozgrywają. Zauważył wówczas niezwykle podobieństwo nazw i imion występujących w sagach do tych znanych ze starożytnych tekstów. W liście do swojego protektora i przyjaciela Magnusa De la Gardie pisze, że ilość „starożytności naszej ojczyzny” znaleziona w tekstach greckich i łacińskich pisarzy wręcz go oszołomiła²⁹. Przystąpił zatem do pracy, chcąc ukazać najdawniejsze dzieje Szwecji, a jednocześnie całego świata, w nowym świetle.

Pierwszy tom dzieła ukazał się w 1679 roku i jego pełny tytuł zawiera już część tezy autora: *Atlantyda, czyli Manheim, skąd potomkowie Jafeta, najznacniejsze rody królewskie i cesarskie panujące na całym świecie wyszły, a także te ludy wyruszyły, a mianowicie Scytowie, Borbarowie, Asowie, Giganci, Goci, Frygijczycy, Trojanie, Amaizorowie, Trasowie, Libijczycy, Maurowie, Tusowie, Celtowie, Olbrzymi, Cymbrowie, Sasi, Germanie, Swewowie, Longobardowie, Wandalowie, Herulowie, Gepidzi, Niemcy, Anglowie, Piktowie, Danowie, Piraci i inni, co w pracy zostanie pokazane*. Dalsza część tytułu odnosiła się do łacińskiej części, jako że dzieło było dwujęzyczne (*Olavi Rudbeckii Atlantica sive Manheim vera Japheti posterorum sedes ac patria...*)³⁰. Drugi tom ukazał się w 1689, trzeci w 1698. Większość czwartej części spłonęła w pożarze w 1702 roku, i tylko strony 1–210 zostały w tymże roku wydane jako czwarty tom. Niezależnie od tego, w latach 1695–1700 ukazała się nowa edycja całości (szwedzko-łacińska) w czterech tomach³¹.

Pierwszy tom charakteryzuje się dość zwartą i spójną konstrukcją, której głównym wątkiem jest uzasadnianie, że większość nazw geograficznych, występujących w starożytnych tekstach oraz imion własnych – bogów i herosów – odnosi się do rzeczywistości szwedzkiej (czasem uwzględniona jest Norwegia, Dania nigdy). A więc wszystko, co opisują starożytni geografowie oraz historycy w rzeczywistości rozegrało się w Szwecji. Przy czym bezdyskusyjnym punktem wyjścia jest biblijna wersja początków świata i ludzkiej historii. W kolejnych tomach mamy chaotyczny i niezwykle obfity materiał, nad którym autor już nie panował³². Za pomocą dowodzenia etymologicznego, paleograficznego, archeologicznego, folklorystycznego i historycznego, ale też celowego manipulowania

Określa się go też mianem inżyniera i technika. Fundamentalną pracę na temat Olufa Rudbecka jego *Atlantica* napisał Eriksson (2002). Bardziej popularne ujęcie przedstawił King (2005).

²⁹ Lindroth 1975: 285.

³⁰ Rudbeck 1937: 565.

³¹ Rudbeck 1937: 566.

³² Lindroth 1975: 287–288.

materiałem źródłowym, starał się dowieść swoich tez³³. Jak to określił Svennung, praca przypomina raczej rejestr dowodów albo wprowadzenie do historii Szwecji, a nie narrację historyczną³⁴.

Atlantica Rudbeka jest raczej pracą historiozoficzną, a nie historyczną, prezentuje bowiem alternatywną wersję początkowych dziejów ludzkości³⁵. Koncepcja opiera się na dwóch teoriach – oryginalnej Rudbecka o identyfikacji platońskiej Atlantydy ze Szwecją (albo Półwyspem Skandynawskim) i przejętej od poprzedników koncepcji hiperborejskiej. Obie wskazywały na Szwecję jako na kolebkę ludzkiej cywilizacji, miejsce, skąd ludzkość oraz jej umiejętności rozchodziły się na całą kulę ziemską. Jedną z metod miało być zanieśenie złotych jabłek Hesperyd, które Rudbeck traktuje jak metaforę wiedzy, nauki i sztuki, do Grecji. Jako że ogrody Hesperyd także leżały na terenie dzisiejszej Szwecji, stąd właśnie Herkules zaniósł je na południe. Bo przecież był ten heros Szwedem, co Rudbeck udowadniał za pomocą analizy etymologicznej. Jego imię pochodzi ze szwedzkiego: här = armia; kulle = głowa/przywódca³⁶. Herkules to zatem po prostu „wódz armii”. Szwecja w tym ujęciu stawała się wielką nauczycielką ludzkości – od niej uczyli się nie tylko Grecy i Rzymianie, ale i Egipcjanie i Chaldejczycy³⁷. Dodajmy, że Rudbeckowa identyfikacja Herkulesa okazała się bardzo popularna, czego dowodem jest żałobny poemat poświęcony Karolowi XI, w którym grecki heros nazwany był „wodzem armii”³⁸.

Dużą rolę w dowodzeniu autora odegrała opowieść o wyprawie Argonautów, napisana, jak sam wspomina, przez uczestnika wyprawy, Orfeusza. Przytoczone informacje wskazują, że Rudbeck skorzystał nie z klasycznych, opublikowanych w XV wieku *Argonautyk* Apolloniosa z Rodos, gdzie wielu tych informacji nie ma, ale z Pseudo-Orfeusza, czyli tekstu nieznanego autora z V wieku³⁹. Odnaleziony i spisany przez greckiego uczonego w XV wieku, Konstantyna Lascartisa (1434–1501) (rkp. Codex Matritensis gr. 4562) został wydany drukiem po raz pierwszy przez Phillipusa Juntę⁴⁰ we Florencji w roku 1500. Wedle tej wersji Argonauci dotarli na daleką północ, więc geograficzne lokalizacje związane z wyprawą wskazywały, że nazwy dotąd kojarzone z basenem Morza Śródziemnego faktycznie oznaczają miejsca na północy Europy.

³³ Ekman 1962: 60–61; Svennung: 92.

³⁴ Eriksson 2005: 128.

³⁵ Roling 2019: 7 (*rewrite the human cultural history*). Omówienie literatury Rudbecka i wątku hiperborejskiego w: Kochanek 2023a: 178–186.

³⁶ Ekman 1962: 60–61.

³⁷ Lindroth 1975: 296.

³⁸ Lindroth 1975: 299.

³⁹ *The Orphic Argonautica, Pseudo-Orpheus, 4th c. CE or later...*

⁴⁰ Fillippo Giunta (1450–1517) – florencki drukarz.

MIT O ODYSIE

Czwarty przypadek godny odnotowania pochodzi z Norwegii. Jonas Ramus⁴¹ był prowincjonalnym duchownym i jak wielu księży w Norwegii tego czasu miał intelektualne ambicje. Spod jego pióra wyszły dzieła o charakterze religijnym, psalterze i zbiory kazań, przydatne wiernym w budowaniu indywidualnej pobożności. Cieszyły się ogromną popularnością, niektóre wznawiane były do końca XIX wieku. Poza tym pisał prace historyczne. Chronologicznie rzecz ujmując, dziejom Norwegii poświęcono łacińskie *Nori Regnum hoc est Norvegia Antiqua & Ethnica* (1689)⁴². Uniwersalną historią, czyli kroniką dziejów Kościoła o mocno tradycyjnym charakterze, była *Guds Rige blandt Verdens Riger* (*Boże królestwo wśród królestw świata*, 1706)⁴³. Następnie *Norriges Beskrivelse* (*Opis Norwegii*, powstał w 1715 r., drukiem ukazał się w 1735), ceniony za umieszczone w nim mapy. W całości oparta na pracach Snorri Sturlussona była natomiast *Norriges Kongers Historie* (*Historia królów Norwegii*, wydana pośmiertnie w 1719 roku).

Już w 1689 roku w pracy historycznej *Nori Regnum*⁴⁴ Ramus wspomniał o swojej ulubionej teorii: utożsamieniu Odyseusza z Odynem, czyli jednym z głównych bogów nordyckiej mitologii, w sagach średniowiecznych ukazywanym jako człowiek, założyciel dynastii skandynawskich władców. Powtórzył tę tezę w historii Kościoła. Przytaczał też pogląd Tacyty, że Odys przemierzał Germanię i założył miasto Asciburg nad Renem⁴⁵. W całości wywodom tym poświęcił pracę *Ulysses Et Otinus Unus & idem* (1702)⁴⁶.

⁴¹ Jonas Ramus (1649–1718) urodził się w rodzinie pastorów, studiował na Uniwersytecie w Kopenhadze, prawdopodobnie przedsięwziął też podróże na zagraniczne uczelnie, być może jako nauczyciel jakiegoś młodego panicza w jego *grand tour*. Od 1690 do śmierci prowadził parafię w Ringerike. Jego brat Melchior (1646–1693) cieszył się sławą wybitnego geografa.

⁴² Przekład norweski (tak w literaturze: Amundsen 2021; zastrzeżenie konieczne wobec skomplikowanej sytuacji językowej w Norwegii tego czasu: uściślenia wymagałaby informacja, co autor rozumie pod pojęciem język norweski), czyli *Nors Rige. Dett Gamle og Hedenske Norge Eller Den Norske Histories første Begyndelse* A. Barhowa pozostał w rękopisie, duński pod tytułem: *Det Gamle og Hedenske Norge (Stara i pogańska Norwegia)* A.J. Borchy wydano w 1711 roku.

⁴³ Drugie wydanie, uzupełnione o lata po 1660 roku, zostało wydane pośmiertnie w 1736 roku.

⁴⁴ Wellendorf 2014: 121. W tej pracy autor dokładnie przedstawia argumentacje Ramusa, zarówno w odniesieniu do samego Odysa, jak i geograficznych lokalizacji (zob. też Wellendorf 2014: 123–128).

⁴⁵ Ramus, *Guds Riige blant Verdens Riiger...*, 40.

⁴⁶ Ramus, *Ulysses et Otinus Unus & idem Sive Disquisitio Historica & Geographica...* (Zdigitalizowana forma w zbiorach Biblioteki Królewskiej w Kopenhadze w: [<http://www5.kb.dk/emat/dod/130020576716.pdf>]; II wydanie ukazało się w 1713. W 1716 r. praca ukazała się pod tytułem *Tractatus historico-geographicus, quo Ulyssem et Outinum unum eundemque esse ostenditur, et ex collatis inter se Odyssea Homeri & Edda Island Homerizante, Outini fraudes deteguntur, ac, detracta larva, in lucem protrahitur Ulysses* i zawierała uzupełnienia. *Ulysses et Otinus*, wydanie z 1702 r. zostało odnotowane w „Nova Literaria Maris Balthici”, 1703, s. 20 oraz przez

Punktem wyjścia rozważań autora w rozprawie *Ulysses Et Otinus Unus & idem* jest przekonanie (nic oryginalnego w tym czasie), że opis Homera jest prawdziwy, to znaczy, że Odyseusz był postacią historyczną, bohaterem wojny trojańskiej, Grekiem, który dotarł do domu po wieloletniej wędrówce. Błędem natomiast, twierdził Ramus, jest rozpowszechnione przekonanie, że ta podróż odbywała się na Morzu Śródziemnym. Odys bowiem wypłynął na Atlantyk, skierował się na północ i dotarł do Skandynawii – najpewniej do Norwegii. Autor dowodził, że wspomniane przez Homera miejsca: ziemia Cyklopa, wyspa Kirke, Charybda (tym miałby być słynny malstrom u wybrzeży Lofotów) i inne, znajdują się na tym szlaku i starał się udowodnić, że opis podróży dotyczył kolejno terenów Półwyspu Iberyjskiego, wysp brytyjskich, ziem niemieckich i wreszcie Skandynawii.

Argumentacja autora opierała się na skojarzeniach etymologicznych (wątpliwych nawet dla współczesnych), żonglowaniu cytatami z uczonych dzieł na przestrzeni wieków, ale też na poglądach zdroworozsądkowych. Np. opowieść o niewoli u Kirke, wyjaśniał autor, chytry Grek wymyślił po to, żeby wytłumaczyć się przed żoną z tak długiej nieobecności...

Jest zatem praca Ramusa klasycznym przykładem barokowej fikcji historycznej łączącej dowolne konstrukcje z ogromną erudycją, tak jak miało to miejsce u Rudbecka.

FUNKCJA MITÓW GRECKICH W SKANDYNAWSKIM PIŚMIENICTWIE NOWOŻYTNYM

Najczęstszą i najbardziej oczywistą interpretacją roli, jaką opowieści mityczne miały pełnić w konstrukcji najdawniejszych dziejów narodowych, jest wskazanie na ich znaczenie w bieżącej polityce. Nawiązanie do ludów wspomnianych przez autorów starożytnych, najlepiej tych, które zagroziły Rzymowi (jak Cymbrowie lub Goci) i przyjęcie ich za własnych przodków miało podnieść prestiż i znaczenie monarchii i samej dynastii, ale też narodu. Poprzez wykazanie ich obecności i udziału w najdawniejszych dziejach powszechnych stawały się bytami historycznymi, częścią cywilizacji.

Wskazuje się też powiązanie z bardziej bieżącymi potrzebami, wynikającymi z konkretnych problemów polityki. Kontekstem rozważań Lyschandra czy Bureusa był burzliwy okres wojen o dominację nad całym regionem Bałtyku od pierwszej wojny północnej w latach 60. XVI wieku poczynając. Ale też toczące się wówczas, wykorzystujące na wielką skalę argumenty historyczne, polemiki

Carla Gustawa Warmholtza w: „Bibliotheca Historica Sueo-gothica” V, s. 107–113 (Ehrencron-Müller 1929: 400). „Tractatus” z 1716 odnotowany (z dużym streszczeniem) w: *Actorum Eruditorum quae Lipsiae publicantur...*, 40–44.

z wszystkimi rywalami⁴⁷. W rozumowaniu Bureusa dodatkowo można dopatrzyć się wątku religijnego – postrzegania Szwecji w czasach panowania Gustawa II Adolfa jako kraju wybranego, którego zadaniem jest obrona prawdziwego chrześcijaństwa przed heretyckim Rzymem⁴⁸. Uczonemu bliski był mistycyzm oraz filozofia przyrody Paracelsusa, a to od niego wywodziły się przepowiednie o „Lwie Północy”, który uratuje europejskich protestantów i ukarze upadły Rzym⁴⁹.

Odczytanie recepcji mitów w kategoriach funkcji politycznych spowodowało, że odruchowo wiąże się ją z powstaniem i rozwojem teorii nacjonalistycznych, takich jak gotycyzm, czy cymbryjskie pochodzenie narodu duńskiego. Tymczasem sprawa nie jest tak prosta i wymaga uzupełnienia.

Kontekstem dla adaptacji opowieści o Hiperborejczykach były frustracje Szwedów, stykających się z przekonaniem południowych Europejczyków, że ludy Północy to, owszem, wojownicy, ale przede wszystkim barbarzyńcy, a cywilizacyjna przewaga Południa – ziem, które bezpośrednio dziedziczyły dorobek antyku, jest bezdyskusyjna. Ważne było zatem ukazanie, że nawet w zamierzchłej przeszłości Szwedzi, a ściślej ich przodkowie: Swewowie i Goci wykazywali się odpowiednim poziomem moralnym i kulturalnym. W miarę upływu stulecia coraz chętniej sięgano po wzory pokojowe, chcąc osłabić skojarzenie Szwedów z wojowniczymi Gotami⁵⁰.

Pierwsze ślady takiego myślenia widzimy w połowie XVI wieku, w pracach braci Magnusów – ich wskazanie na runy jako stary alfabet „gocki” miało być dowodem na to, że wizerunek Gotów jako plemienia przede wszystkim wojowniczego jest niepełny. Rozwój tego podejścia łączył się z tendencją polityczną, która zarysowała się za panowania Gustawa II Adolfa, była kontynuowana przez królową Krystynę (1626–1689, panowanie 1632/1644–1654), w pełni objawiając się pod koniec stulecia. Jej istotą było dążenie, by przekształcić Szwecję w naród z dorobkiem kulturowym (*kulturnation*) ważnym w europejskim wymiarze. Jeśli istota tożsamości tkwi w przeszłości, to dotyczy to również nauki i wiedzy⁵¹. Takie były motywy Bureusa, Stiernhielma, piszących w czasach apogeum mocarstwowej epoki w dziejach Szwecji. W tym sensie można powiedzieć, że mity greckie posłużyły do ucywilizowania wizerunku przodków...

W odniesieniu do Rudbecka, który w ten kierunek się też wpisuje, sprawa jest bardziej złożona. Powszechnie uważana za apogeum gotycyzmu *Atlantyda* faktycznie jest poważną modyfikacją tradycyjnej wersji. To, co było sednem teorii to utożsamienie mieszkańców Szwecji z wojowniczymi i zwycięskimi Gotami, przypisanie sobie pochodzenia od przodków, którzy po zwycięskim

⁴⁷ Anttila 2014: 85–79.

⁴⁸ Anttila 2014: 91–92.

⁴⁹ Nordström 1934: 17, 34–36.

⁵⁰ Anttila 2014: 182.

⁵¹ Lindroth 1975: 269–270; Nordström 1934: 129.

marszu przez całą Europę, obalili Cesarstwo Rzymskie i na jego gruzach zbudowali nowe państwa. Tymczasem dla Rudbecka identyfikacja gocka jest nieistotna. Jest uznana za oczywistość, ale nie odgrywa w konstrukcji mitu ważnej roli. O wiele większe znaczenie ma właśnie kulturowa i cywilizacyjna rola kraju, którą udaje się uwypuklić dzięki włączeniu do teorii gockiej mitu hiperborejskiego.

Drugim elementem modyfikacji było ujęcie historii. Tradycyjny gotycyzm był opowieścią o polityce i wojnie, czyli czynach królów, pełniąc jednocześnie rolę wywodu genealogicznego; był to narodowe *origo gentis*, ale w gruncie rzeczy najważniejsze było ukazanie rodowodu dynastii. U Rudbecka jest inaczej – bohaterką dziejów jest Szwecja: kraj i ludzie. Można powiedzieć, że autor przeniósł się z terenu historii politycznej na historię gospodarczą, społeczną i kulturową, a w tym zakresie recytowanie dynastycznych związków rodowych nie jest istotne.

Także koncepcji Ramusa nie da się wpisać w tradycyjną interpretację, bowiem nie można jej zinterpretować jako megalomańskiej próby wywyższenia ojczyzny, Norwegii. W treści swej rozprawy Ramus nigdzie nie formułuje opinii, że z tytułu faktu, iż *Odyseja* rozgrywa się częściowo na terenie Norwegii (i jej przybrzeżnych wodach) płynie dla ojczyzny jakiś szczególny splendor. Ramus nie miał złudzeń co do poziomu intelektualnego przodków: pisał, jak dali się oszukać Odysowi i łatwowiernie uznali go za boga⁵².

Teza o pochodzeniu dynastii skandynawskich od Odyna nie jest pomysłem Ramusa, ale trwałym elementem średniowiecznych sag, Ramus zaś wcale nie zamierzał Odysa/Odyna specjalnie idealizować – we wstępie podkreśla jego zdradziecką naturę i kłamstwa, które zamierzał zdemaskować; podobne sformułowania znalazły się także w tytułach obu wydań dzieła⁵³. Za główny cel pisarza należałoby, moim zdaniem, uznać nie tyle realizację celów ideologicznych, ale raczej pragnienie stworzenia erudycyjnego, łacińskiego dzieła, spełniającego warunki i kryteria ówczesnej uczoneści. W tym kontekście też szukałabym patriotycznych uzasadnień, czyli chęci ukazania, że także w Norwegii powstają uczone dzieła, wykorzystujące dorobek europejskich badaczy i mogące nawiązać z nimi równorzędny dialog. Uczeni monarchii Oldenburgów zdawali sobie sprawę z tego, że intelektualne elity Europy nie tylko niewiele wiedzą o literaturze i historii ich kręgu kulturowego, ale też nieszczególnie się tym interesują⁵⁴. Niewykluczone, że dla Ramusa pewnym impulsem była właśnie *Atlantyda* Rudbecka: chciał pokazać, że umiejętność podważania starożytnych autorów, krytyczna weryfikacja ich informacji, są sztuką uprawianą także w Norwegii,

⁵² Wellendorf 2014: 123.

⁵³ Ramus, *Ulysses et Otinus Unus & idem Sive Disquisitio Historica & Geographica... (Praefatio ad Lectorem, niepag)*.

⁵⁴ Jönsson 2010: 316, 318.

mimo że przecież tutejsi uczeni nie dysponowali takim zapleczem jak szwedzki profesor.

Jeszcze jeden aspekt wydaje się wart przywołania. Wiedza, wynikająca z piśmiennictwa starożytnego, zgodnie uważanego za autorytatywne, zderzała się w Skandynawii z odkrywaniem w XVI i XVII wieku rodzimym dziedzictwem – sagami, poezją Eddy i wieloma innymi tekstami. O tym zderzeniu była już mowa, rodziło ono odczucie, że informacje starożytnych są błędne. Siła autorytetu powodowała jednak, że dążono do uzgodnienia tego przekazu mitycznego ze staroskandynawską literaturą. Z czasem wręcz rodzima geneza państwa i narodu zaczęła przeważać, a jednocześnie rodziła się duma z kulturowych osiągnięć przodków, ale też współczesnych uczonych, którzy o wiele lepiej oddawali realia życia na Północy.

BIBLIOGRAFIA

Źródła, przekłady, komentarze

- Actorum Eruditorum quae Lipsiae publicantur*, supplementa, vol. VII, Lipsiae, prostant apud Johan. Grossii Hæredes, Joh. Frid. Gleditschii B. Fil. et Thomam Fritschium, Typis Bernhard Christoph. Breitkopfii, 1721, w: [<https://archive.org/details/slid13206950/page/n5/mode/1up>].
- J. Aventinus, J. Lyskander, *Antiquitatum Danicarum Sermones XVI, ex Bojaricæ historiæ Johannis Aventini libro primo selecti, et commentariis Johs. Lyscandri Bramensis illustrati*, nunc vero ex Bibliotheca Regiæ Academiæ Hafniensis in lucem editi opera Erici Olai Tormii, Hafniæ 1642.
- Homer, *Odyseja*, przeł. J. Parandowski, Warszawa 1965.
- Johannes Magnus, *Historia de omnibus Gothorum Sueonumque regibus*, Basilea 1558.
- Martini Cromeri de origine et rebus gestis Polonorum libri XXX, Basileæ, per Ioanni Oporinum (1555), w: [<https://polona.pl/item/martini-cromeri-de-origine-et-rebvs-gestis-polonorum-libri-xxx-adiecta-e1555st-in-fine,ODg2OTgxNzM/6/#info:metadata>].
- Olaus Magnus, *Historia de Gentibus Septentrionalibus*, Roma 1555, w: [<https://runeberg.org/ol-magnus/0143.html>].
- J. Ramus, *Ulysses et Otinus Unus & idem Sive Disquisitio Historica & Geographica, qva, ex collatis inter se Odyseea Homeri, & Edda Island. Homerizante, Otini fraudes deteguntur, ac detracta larva in lucem portrahitur Ulysses*, Hafnia 1702.
- J. Ramus, *Det Gamle og Hedenske Norge*, przeł. A.J. Borch, Kjøbenhavn 1711.
- J. Ramus, *Guds Rige blant Verdens Riger udi en kort Extract af Kircke- og Verdslige Historier fra Verdens Begyndelse indtil Aar Christi 1660, hvorudi fremvisis Kirckens Liv og Verdens Lov og Guds Forsiun udi begge*, Kjøbenhafn 1736, w: [<https://www.nb.no/nbsok/nb/df44c6a02267322133728c4f0d009dc9?lang=no#2>].
- Olf Rudbeks *Atlantida Eller MANHEIM Dedan Japhetz afkomne, de förnämste Keyserlige och Kungelige Slechter ut till hela werlden, henne att styra, utgångne äro, så och desse efterföljande Folck utogade, nembligen Skyttar, Borbarn, Asar, Jettar, Giotar, Phryger, Trojaner, Amaizor, Traser, Lyber, Maurer, Tussar, Kaller, Kiempar, Kimrar, Saxer, Germen, Swear, Longobarder, Wandalar, Herular, Gepar, Tydskar, Änglar, Paiktar, Danar, Siökampar, och flera de som i werket wisas skola*, in *Olf Rudbeks Atlantida Eller Manheim...*, Olaus Rudbecks *Atlantica Svenska Originaltexten*, På uppdrag av Lärdomshistoriska Samfundet utgiven av Axel Nelson, Första delen, Uppsala och Stockholm 1937.

- The Orphic Argonautica, Pseudo-Orpheus, 4th c. CE or later*, transl. by J. Colavito, w: [http://www.argonauts-book.com/orphic-argonautica.html].
- O. Worm, *Fortale til Læseren in Snorre Sturlessøns Norske kongers chronica udsat paa Danske aff Peder Clausson, fordum sognepræst i Undal*, Prentet i Kiøbenhavn: V.M. Martzan paa J. Moltken bogførers bekostning, Kiøbenhavn 1633, w: [https://archive.org/details/snorresturlessns00snor].

Opracowania

- Amundsen 2012: A.B. Amundsen, *Jonas Ramus* [biogram], w: *Norsk biografisk leksikon*, w: [https://nbl.snl.no/Jonas_Ramus].
- Anttila 2014: T. Anttila, *The Power of Antiquity. The Hyperborean research tradition in early modern Swedish research on national antiquity*, Oul 2014, w: [http://jultika.oulu.fi/files/isbn9789526207148.pdf].
- Bietenholz 1994: P.G. Bietenholz, *Historia and fabula. Myths and Legends in Historical Thought from Antiquity to the Modern Age*, Leiden–New York–Köln 1994.
- Ciesielski 2016: Z. Ciesielski, *Dzieje kultury skandynawskiej*, t. I: *Od pradziejów do Oświecenia*, Gdańsk 2016.
- Czapliński 1982: W. Czapliński, *Dzieje Danii nowożytnej (1500–1975)*, Warszawa 1982.
- Ehrencron-Müller 1929: H. Ehrencron-Müller, *Forfatterlexicon omfattende Danmark, Norge og Island indtil 1814*, vol. VI, København 1929.
- Ekman 1962: E. Ekman, *Gothic Patriotism and Olof Rudbeck*, „The Journal of Modern History” 134 (1962), nr 1, 52–63.
- Eriksson 2002: G. Eriksson, *Rudbeck 1630–1702. Liv, lärdom, drom i barockens Sverige*, Stockholm 2002.
- Grafton 1990: A. Grafton, *Invention of Traditions and Traditions of Invention in Renaissance Europe: The Strange case of Annius of Viterbo*, in *The Transmission of Culture in Early Modern Europe*, Philadelphia 1990, 8–38.
- Gundelstrup 1991: B. Gundelstrup, *Det kongelige danske Kunstkammer 1737*, vol. I, København 1991.
- Eriksson 2005: G. Eriksson, *Den lärda kulturen*, in *Signum svenska kulturhistoria. Renässansen*, ed. J. Christensson, Lund 2005, 103–141.
- Jónsson 2010: M. Jónsson, *Manuscript Hunting and the Challenge of Textual Variance in Late Seventeenth-Century Icelandic Studies*, in *The Making of the Humanities*, vol. I: *The humanities in Early Modern Europe*, eds. R. Bod, J. Maat, T. Weststeijn, Amsterdam 2010, 309–321.
- Kelley 2010: D.R. Kelley, *Oblicza historii. Badanie przeszłości od Hezjoda do Herdera*, przeł. M. Tomaszewski, Warszawa 2010.
- King 2005: D. King, *Finding Atlantis. A True Story of Genius, Madness, and an Extraordinary Quest for a Lost World*, New York 2002.
- Kochanek 2023a: P. Kochanek, *Hyperborejczycy w historii historiografii Europy Północno-Zachodniej i Skandynawii między końcem XVI wieku a początkiem XX wieku. Studium historyczno-geograficzne*, Lublin 2023.
- Kochanek 2023b: P. Kochanek, *Homo hyperboreus – szwedzka próba akwestionowania oryginalności dorobku intelektualnego starożytnych Greków w XVII wieku. „Facta Simonidis” 16 (2023), nr 2, 11–40.*
- Lindroth 1975: S. Lindroth, *Svensk lärdoms-historia*, Stockholm 1975.
- Małek 2019: J. Małek, *Historia Norwegii (do roku 1814)*, Toruń 2019.
- Neville 2019: K. Neville, *Antiquarianism without Antiques. Topographical Evidence and the Formation of the Past*, in *Boreas Rising. Antiquarianism and national narratives in 17th- and 18th-century Scandinavia*, eds. B. Roling, B. Schirg, Berlin–Boston 2019, 81–101.
- Nordström 1934: J. Nordström, *Ded yverboernas ö. Sextonhundratsstudier*, Stockholm 1934.

- Orzeł 2019: J. Orzeł, *Prestiż, tradycja, władza – mit o trojańskim pochodzeniu we francuskiej historiografii przedoświeceniowej (rekonesans badawczy)*, „Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Jagiellońskiego. Prace Historyczne” 146 (2019), z. 4, 715–734.
- Pysiak 2004: J. Pysiak, *Filip August, Paryż i trojańskie korzenie Królestwa Francji*, „Przegląd Historyczny” 95 (2004), z. 4, 485–492.
- Roling 2017: B. Roling, *Introduction*, in *Apotheosis of the North. The Swedish Appropriation of Classical Antiquity around the Baltic Sea and Beyond (1650–1800)*, eds. B. Roling, B. Schirg, S.H. Bauhaus, Berlin–Boston 2017, 1–15.
- Skovgaard-Petersen 2012: K. Skovgaard-Petersen, *Historical writing in Scandinavia*, in *The Oxford History of Historical Writing*, vol. II, ed. D. Woolf, Oxford 2012, 449–472.
- Svennung 1967: J. Svennung, *Zur Geschichte der Gothicismus*, Stockholm 1967.
- Szelańska 1981: K. Szelańska, *Geneza i powstanie Uniwersytetu Norweskiego w Christianii. 1760–1813*, „Przegląd Humanistyczny” 7–9 (1981), 161–176.
- Szelańska 2011: K. Szelańska, *My Norwegowie. Tożsamość narodowa norweskich elit w czasach nowożytnych*, Kraków 2011.
- Szelańska 2024: K. Szelańska, *Historia w służbie Korony – polityka historyczna władców Danii w czasach rządów szlachty (XVI–XVII wiek)*, „Klio” 70 (2024), 55–77, w: [<https://apcz.umk.pl/KLIO/article/view/44890/39991>].
- Vinilandicus 2012: V.P. Andersen, *Nordens gotiske storhedstid*, Odense 2012.
- Wellendorff 2014: J. Wellendorff, *Odin of Many Devices: Jonas Ramus (d.1718) on the Identity of Odin and Odysseus*, in *Nordic Mythologies: Interpretations, Intersections, and Institutions*, ed. T.R. Tangerlini, Berkeley–Los Angeles 2014, 115–132.
- Widenberg 2006: J. Widenberg, *Fäderneslandets antikviteter. Etnoteritoriella historiebruk och integrationsträvanden i den svenska stormaktens antikvariska verksamhet, ca 1600–1720*, Stockholm 2006.